

Jean Guichard

Emerytowany profesor przy Conservatoire National des Arts et Métiers
(INETOP-CNAM) w Paryżu
ORCID: 0000-0002-3959-1149

Działania wspierające konstruowanie aktywnego życia: Punkt zwrotny

Większość wdrażanych obecnie działań wspierających jednostki w konstruowaniu aktywnego życia ma na celu li tylko pomóc im wejść na rynek pracy, wykazać się zatrudnialnością i zarządzać własną karierą. Jednakże w obliczu powagi wielowymiarowego, narastającego przez dziesięciolecia kryzysu działania te należy nakierować na inny priorytet tak, by przyczyniały się one również do osiągnięcia krótko- i długofalowych celów zdefiniowanych przez najważniejsze organizacje międzynarodowe (oraz ekspertów w tej dziedzinie) w ramach prób opanowania tego kryzysu. Wypracowując takie nowe działania, musimy osadzić je na przededefiniowanych fundamentach koncepcyjnych, wspartych przede wszystkim na pojęciach „forma życia” (Spranger, Agamben) i „życie aktywne” (Arendt) w połączeniu z koncepcją „zdolności” (Sen). Ostatecznym celem tak przekształconych działań wspierających konstruowanie aktywnego życia jest umożliwianie jednostkom, grupom i społecznościom rozwoju i aktywowania zdolności niezbędnych, aby projektować i realizować ekonomicznie i ekologicznie zrównoważone, a także sprawiedliwe, formy aktywnego życia.

Słowa kluczowe: Aktywne życie, zdolność, godna praca, forma życia, sprawiedliwość społeczna, wsparcie w konstruowaniu aktywnego życia, zrównoważony rozwój

Wstęp

Gdy na przełomie XIX i XX wieku w krajach uprzemysłowionych zaczęło rozwijać się doradztwo zawodowe, zjawisku temu tak w USA (United States Bureau of Education, 1914), jak i w niektórych państwach Europy (Huteau, 2002) towarzyszyły żywiołowe debaty dotyczące jego celów. W dyskusjach tych ścierały się dwa zasadnicze, antagonistyczne poglądy, których spór ująć można zwięźle w dwóch pytaniach: Czy ostatecznym celem doradztwa zawodowego jest optymalizacja funkcjonowania gospodarki rynkowej i konsolidacja związanej z nią organizacji społecznej? Czy też raczej celem doradztwa zawodowego jest wspieranie rozwoju potencjału

każdej jednostki, podnoszenie poziomu sprawiedliwości społecznej oraz działanie na rzecz bardziej inkluzyjnego społeczeństwa?

W toku XX wieku debaty te poszły w znacznej mierze w zapomnienie, utrwaliło się zaś pierwsze z wymienionych powyżej stanowisk. Świadczy o tym, na przykład, oficjalna definicja „doradztwa zawodowego” sformułowana przez politycznych przywódców Unii Europejskiej w roku 2008. Definicja ta, której kluczowe idee przytoczone są pokrótce w pierwszej części niniejszego artykułu, przedstawia działania wspierające konstruowanie kariery w sposób, który w ostatnich latach spotyka się z surową krytyką.

Jednocześnie zaś, jak kreśli druga część tego artykułu, nasz świat od półwiecza doświadcza zaostrzającego się, wielowymiarowego kryzysu, który osiągnął już taką skalę, że w roku 2015 Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) jednogłośnie przyjęła plan działania w celu walki z nim. Plan ten wskazuje, że interwencje wspierające jednostki w konstruowaniu aktywnego życia znalazły się w punkcie zwrotnym. Koniecznością staje się dziś zakwestionowanie obecnej roli tych działań, gdyż w swym dzisiejszym kształcie przyczyniają się one do owego kryzysu. Kolejnym zadaniem jest ustalenie, jak mogłyby one przyczynić się do rozwiązania go.

Takim właśnie opcjom przyglądam się w ostatniej części tego artykułu, w której zarysowuję koncepcyjne ramy umożliwiające wypracowanie działań służących walce ze wspomnianym kryzysem. Działania takie pomagałyby jednostkom, grupom i społecznościom odpowiedzieć na nadrzędne pytanie: Jak powinniśmy konstruować nasze aktywne życie, aby dziesięć miliardów ludzi zamieszkujących ziemię w roku 2050 mogło wieść prawdziwie ludzkie życie w świecie o ograniczonych zasobach?

Obecne praktyki doradztwa zawodowego/poradnictwa kariery i ich krytyka

Dominująca koncepcja wsparcia w konstruowaniu aktywnego życia

21 listopada 2008 roku Rada Europejska wraz z przedstawicielami rządów państw członkowskich Unii Europejskiej przyjęła rezolucję, definiującą poradnictwo zawodowe jako:

Stał[y] proces, który pozwala obywatelom, niezależnie od ich wieku i w każdym momencie ich życia, określić swoje umiejętności, kompetencje i zainteresowania, podejmować decyzje w zakresie kształcenia, szkolenia i zatrudnienia oraz kierować swoim życiem osobistym w trakcie kształcenia, szkolenia, pracy i w innych sytuacjach, w których możliwe jest nabycie lub wykorzystanie tych umiejętności i kompetencji. Poradnictwo obejmuje prowadzone indywidualnie i zbiorowo działania w zakresie informowania, doradztwa, oceny kompetencji, wsparcia oraz nauczania umiejętności niezbędnych do podejmowania decyzji i kierowania własną karierą.

Fakt, że polityczne zgromadzenie publikuje prawną definicję pewnej profesji, mógłby wydać się nieco osobliwy. Jednakże w przypadku poradnictwa kariery za wyjaśnienie może posłużyć konstatacja, że jednostkowy akt namysłu nad kierunkiem, który osoba ma nadać swojemu aktywnemu życiu, w sposób nieunikniony wiąże się z czynnikami rzutującymi na wspólną przyszłość i nie pozostaje bez faktycznych konsekwencji dla tej przyszłości. W rzeczy samej, rezolucja Rady UE z roku 2008 w kolejnych punktach konkretyzuje ramy odniesienia wspólne dla wszystkich tych, którzy nadają kierunek swojemu aktywnemu życiu:

Postępująca globalizacja handlu oraz wydłużenie okresu aktywności zawodowej wymagają w coraz większym stopniu stałego dostosowywania indywidualnych umiejętności w celu lepszego przygotowania się do przewidywalnych lub koniecznych zmian i zabezpieczenia w ten sposób rozwoju kariery zawodowej. [...] Poradnictwo odgrywa decydującą rolę w podejmowaniu ważnych decyzji, przed którymi stajemy przez całe życie. Może ułatwiać podejmowanie samodzielnych, ale bezpieczniejszych decyzji o przebiegu własnej kariery w warunkach panujących obecnie na rynku pracy.

Sformułowania te stanowią doskonale podsumowanie koncepcji wspierania obywateli w konstruowaniu aktywnego życia, które dominują dziś w wysoko rozwiniętych krajach, gdzie przeważa model gospodarki liberalnej. Nadrzędny cel przypisany takim działaniom jest jednoznaczny: mają one umożliwić jednostkom podtrzymanie zatrudnialności i osiągnięcie statusu wykwalifikowanych pracowników, a także pozwolić tym ostatnim utrzymać swój status przez włączenie w pierwotny segment rynku pracy (zawodów specjalistycznych) i rozwijanie w nim kariery (Edwards i in., 1975).

Krytyka założeń tak pojmowanego wsparcia w konstruowaniu aktywnego życia

Takie wyobrażenie rozwoju kariery spotkało się w ostatnich dekadach z ostrą krytyką ze strony rozmaitych badaczy, a zwłaszcza Davida Blusteina i Marie Sue Richardson. Wyraziście obrazuje ją zarzut sformułowany przez Blusteina w roku 2006: „Takie pojęcie kariery (w postaci hierarchicznego i zaplanowanego ciągu starannie wybranych posad) jest głęboko osadzone w społeczno-kulturowych ramach istotnych jedynie dla niewielkiej grupy ludzi na świecie”¹ (Blustein, 2006, s. 3). Zaś Richardson (2012, s. 195) podkreśliła w artykule z 2012 roku, że:

Dyskurs wyboru zawodowego oraz technologia dopasowywania osób i zawodów w oparciu o zainteresowania i umiejętności, czyli elementy, które stanowiły podstawę doradztwa zawodowego, nie uwzględniały faktu, że wiele osób nie miało żadnej możliwości uczestnictwa w wyidealizowanym procesie dopasowania

¹ Cytaty z tekstów, które nie zostały opublikowane w polskim tłumaczeniu, przytoczone są w przekładzie tłumaczki niniejszego artykułu (przyt. tłum.).

i zmuszonych było do podejmowania każdej pracy, która im się przytrafiła. A zatem paradygmat i dyskurs wyboru zawodowego maskowały fakt, że „wybór” jest w rzeczy samej bardzo ograniczony, a dla niektórych osób w ogóle nie istnieje.

Innym głosem krytyki wymierzonej w doradztwo zawodowe zawężone do kwestii włączenia jednostek w zastane systemy pracy były wypowiedzi sformułowane w roku 2008 przez grupę badaczy, którzy nazwali się Międzynarodową Grupą Badawczą Konstruowania Życia / Life Design (*International Life Design Research Group*). W oparciu o spostrzeżenie, że „problemy związane z karierą są jedynie elementem ogólniejszych dylematów dotyczących życia w ponowoczesnym świecie” (Savickas i in., 2009, s. 241), badacze ci stwierdzili, że praktyka, którą nazywano doradztwem zawodowym lub poradnictwem kariery, powinna przekształcić się w działania wspierające konstruowanie życia. A dokładniej rzecz ujmując i uzupełniając tę konstatację przemyśleniami Hannah Arendt (1958, 1960): we wsparcie w konstruowaniu „aktywnego życia” (które w ujęciu Arendt obejmuje zatrudnienie, pracę i działanie; zob. Guichard, 2022). We wsparcie, które nie może ograniczać się do kwestii zatrudnialności, inkluzji zawodowej czy zawodowych tranzycji. Takie natomiast, które stara się umożliwić ludziom nadanie ich aktywnemu życiu kierunku – i sensu – w jego rozmaitych wymiarach.

Jednakże potężny kryzys, w którym świat pogrąża się w ostatnich dziesięcioleciach, a także rezolucja w sprawie walki z nim jednogłośnie przyjęta przez Państwa Członkowskie ONZ w roku 2015 wskazują, że musimy pójść jeszcze dalej.

Kryzysy antropo-, kapitałocenu i międzynarodowe rozwiązania

Wielowymiarowy kryzys

Kryzys ten, jak wiadomo, przejawia się z jednej strony poważnymi zaburzeniami ekologicznymi, takimi jak kurczenie się zasobów naturalnych, nagromadzenie odpadów, globalne ocieplenie, zanieczyszczenie planety, podnoszenie się poziomu mórz, itd., których skutkami są klęski głodu oraz masowe migracje, z drugiej strony zaś pogorszeniem się warunków pracy i zatrudnienia w związku z przenoszeniem miejsc pracy do krajów o niskich kosztach siły roboczej, osłabianiem prawa pracy na całym świecie, powstaniem prekariatu, szerzeniem się elastycznych form zatrudnienia itd. (zob. Supiot, 2022). Ilustracją tego procesu jest raport Międzynarodowej Organizacji Pracy (z września 2022), z którego wynika, że w roku 2021, aż pięćdziesiąt milionów ludzi – czyli dziesięć milionów więcej niż pięć lat temu – znalazło się w warunkach niewolnictwa.

Źródłem tego globalnego kryzysu jest galopujący przyrost globalnej demografii (w ciągu dwustu lat populacja świata odnotowała dziesięciokrotny wzrost: od jednego miliarda w roku 1850 do około 10 miliardów prognozowanych za kilkadziesiąt lat) w połączeniu z eskalacją nierówności w stanie posiadania i poziomie

konsumpcji między bogatymi i biednymi. Global Footprint Network, organizacja pozarządowa badająca te tendencje, corocznie oblicza tzw. Dzień Długu Ekologicznego (*Global Overshoot Day*), określając datę, gdy zużycie zasobów naturalnych przez ludzkość osiąga poziom przewyższający zdolność ziemi do ich odtworzenia i wchłonięcia wytworzonych odpadów. W roku 1990, dzień ten przypadł 7 grudnia, natomiast trzydzieści lat później już 22 sierpnia. Jednocześnie zaś za tą uśrednioną wartością kryją się znaczne różnice. A mianowicie, w roku 2022, gdyby cała ludzkość żyła jak „przeciętny Katarczyk”, dzień długu przypadłby 10 lutego, lecz gdyby wszyscy ludzie żyli jak „przeciętny Jamajczyk”, przypadłby on 20 grudnia (dla „przeciętnego obywatela USA” dniem tym był 13 marca).

Problemy wynikające z ekologicznego śladu odcisniętego przez rodzaj ludzki nazwano ogólnie „kryzysem antropocenu”. Jednakże, ponieważ problemy te są zasadniczo konsekwencją form życia właściwych najbogatszym przedstawicielom naszego gatunku (a zatem i systemu gospodarczego stanowiącego ich podstawę), nadano im również bardziej trafne miano „kryzysu kapitałocenu” (Malm, 2015; Moore, 2017). Poniższy wyimek ze Światowego Raportu o Nierówności 2022 (*Global Inequality Report*) zwięźle ujmuje dwie główne cechy tego kryzysu (Chancel i in., 2022, s. 10–12):

Od roku 1995, majątek najzamożniejszych osób na świecie wzrastał o 6 do 9% rocznie, natomiast przeciętny stan posiadania o 3,5% rocznie. Od roku 1995 udział majątku posiadanego przez miliarderów w majątku globalnym wzrósł z 1% do 3%. Wzrost ten przyspieszył podczas pandemii koronawirusa. W rzeczy samej w roku 2020 odnotowano najznaczniejszy w historii wzrost udziału majątku miliarderów w światowym majątku. [...] Światowe nierówności w dochodach i majątku są ściśle powiązane z nierównościami ekologicznymi oraz z nierównościami w przyczynianiu się do zmiany klimatycznej. W skali światowej górne 10% emitentów [dwutlenku węgla] odpowiada za niemal 50% całkowitej emisji, natomiast emitenci z dolnych 50% wytwarzają 12% całości emisji.

Program, który pozostał na papierze

Aby przeciwdziałać temu kryzysowi, ONZ jednogłośnie przyjęła w roku 2015 rezolucję zatytułowaną: „Przekształćmy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”. Zaakceptowany plan działań niezwykle precyzyjnie określił 17 ogólnych i 169 szczegółowych celów, które mają zostać zrealizowane do roku 2030 (zostało nam zatem jedynie osiem lat), aby zbudować świat o zrównoważonej i sprawiedliwej gospodarce (ONZ, 2015). W reakcji na te ustalenia papież Franciszek sformułował w swojej encyklice zatytułowanej *Laudato Si'* (2015) wezwanie, którego treść i zamysł znakomicie wyrażają dwa ustępy z §§ 202 i 53:

Wiele spraw musi zmienić swój kierunek, ale przede wszystkim to cała ludzkość potrzebuje przemiany (§202). [...] Problem polega na tym, że nie mamy jeszcze kultury niezbędnej, by stawić czoło temu kryzysowi, i konieczne jest stworzenie

przywództwa, które wskazałoby drogi, usiłując odpowiedzieć na potrzeby obecnych pokoleń, włączając wszystkich, bez narażania przyszłych generacji. Niezbędne się staje stworzenie systemu normatywnego, zawierającego nienaruszalne ograniczenia i zapewniającego ochronę ekosystemów, zanim nowe formy władzy pochodzące z paradygmatu techniczno-ekonomicznego doprowadzą do zniszczenia nie tylko polityki, ale także wolności i sprawiedliwości (§53).

Jednakże pomimo rezolucji ONZ, apelu papieża oraz obietnic państw członkowskich ponawianych w ramach każdej Konferencji Stron, do tej pory nie poczyniono niemal żadnego postępu w tym względzie. Rok po roku w wystąpieniach na forum Zgromadzenia Narodowego ONZ Sekretarz Generalny António Guterres w coraz dobitniejszych słowach ubolewa nad tym stanem rzeczy. 20 września 2022 roku powiedział on:

Jest inna walka, której musimy położyć kres – nasza samobójcza wojna z przyrodą. Kryzys klimatyczny jest zasadniczym problemem naszych czasów. Zatem musi się on stać nadrzędnym priorytetem każdego rządu i każdej multilateralnej organizacji. A jednak działania na rzecz klimatu opóźnia się, pomimo ogromnego poparcia społecznego dla nich na całym świecie [...]. Nasz świat uzależnił się od paliw kopalnianych. Najwyższy już czas na interwencję. Musimy pociągnąć do odpowiedzialności firmy z sektora paliw kopalnych oraz tych, którzy umożliwiają im działalność. A są to banki, niepubliczny rynek kapitałowy, firmy zarządzające aktywami i inne instytucje finansowe, które nadal inwestują w te przedsięwzięcia i udzielają poręczenia zanieczyszczeniom węglowym. Działania te wspiera potężna machina *public relations*, wydatkująca miliardy, aby zapobiec lustracji przemysłu paliwowego. Tak jak w przypadku przemysłu tytoniowego przed laty, lobbyści i specjaliści od wizerunku rozsiewają szkodliwe, błędne informacje. Sektor paliw kopalnych musi mniej angażować się w zapobieganie katastrofie wizerunkowej, natomiast bardziej w zapobieganie katastrofie globalnej (Guterres, 2022).

W obliczu inercji rządów i organizacji publicznych nie zaskakują wyniki ankiety opublikowanej w czasopiśmie *The Lancet (Planet Health)* 7 września 2021 roku (Marks i in., 2021). Ankietę tę przeprowadzono na platformie internetowej, a udział wzięło w niej dziesięć tysięcy młodych ludzi (w wieku od 16 do 25 lat) z dziesięciu krajów (Australii, Brazylii, Filipin, Francji, Finlandii, Indii, Nigerii, Portugalii, USA i Wielkiej Brytanii). Z odpowiedzi udzielonych przez nich w kwestionariuszu wynika, że:

- ◆ 83% zgadza się ze stwierdzeniem: „Ludzie nie zadbali o planetę”;
- ◆ 77% uważa, że: „Przyszłość jest przerażająca”;
- ◆ 60% czuje się „bardzo” albo „skrajnie” zaniepokojona zmianami klimatu;
- ◆ 39% oświadcza, że „wahają się, czy mieć dzieci”;
- ◆ 31% uznaje, że: „Ich rząd robi wystarczająco dużo, aby uniknąć katastrofy”.

Wypracowanie działań wspierających nadrzędny cel zwalczania bieżących kryzysów

Sytuacja ta niesie ważne konsekwencje dla osób, które zawodowo zajmują się wspomaganiem jednostek w konstruowaniu aktywnego życia. Praktycy tacy nie mają już zasadniczo żadnej innej opcji niż oferowanie jednostkom działań, które przygotowują je do myślenia o własnej przyszłości zgodnie z imperatywem przeciwdziałania wszechobecnemu kryzysowi. Innymi słowy, do namysłu nad następującym pytaniem: Jak powinnam/powiniennem skonstruować moje aktywne życie, aby w roku 2050 około dziesięć miliardów istot ludzkich zamieszkujących świat mogło wieść prawdziwie ludzkie życie w świecie o ograniczonych zasobach?

Nadawanie własnemu życiu kierunku w zgodności z wymogami zrównoważonego, sprawiedliwego i inkluzyjnego rozwoju

Wspieranie ludzi w myśleniu tymi kategoriami wymaga wypracowania działań skierowanych na taki właśnie cel. A to oznacza modyfikację stosowanych obecnie podejść. Aby to uczynić, musimy zacząć od istotnego spostrzeżenia, a mianowicie, że wszelkie działania wspierające konstruowanie aktywnego życia – zarówno te wdrażane dzisiaj (poradnictwo i edukacja kariery), jak i te, które musimy wypracować na przyszłość – zakotwiczone są w tej samej zasadniczej logice. Polegają one na skłanianiu ludzi, aby analizowali swoje przeszłe, bieżące i oczekiwane w przyszłości doświadczenia życiowe (a zwłaszcza działania i sposoby pojmowania ich) w świetle tego, jak wyobrażają sobie przyszłość społeczeństwa, gospodarki oraz organizacji produkcji w zbiorowości, w której będą żyć. Stąd też w trakcie takich działań jednostki dokonują intelektualnej operacji zwanej triangulacją. A mianowicie, łączą one pewne osobiste doświadczenia (przeszłe, teraźniejsze lub oczekiwane) z pewną prognozowaną wspólną przyszłością, a na podstawie tego powiazania wzbudzają (konstruują) zainteresowania, wartości, umiejętności itp. Owe zainteresowania, wartości, umiejętności, itp., stają się „interpretantami” (w terminologii Charlesa Sandersa Peirce’a; zob. Vogel, 2014, s. 79–89) w procesie tworzenia przez jednostkę powiazania między swymi licznymi doświadczeniami, które rozpatruje ona z pewnej przyszłościowej (wyartykułowanej wprost lub niewypowiedzianej) perspektywy, a zatem nadaje im pewne znaczenia.

W obecnie wdrażanych działaniach wspólna przyszłość, do której odnosi się jednostka zastanawiając się nad swoją własną przeszłością, pozostaje niewyartykułowana. Ludzie wyobrażają sobie wspólną przyszłość w postaci prostej kontynuacji dzisiejszego świata. A zatem myślą o tej przyszłości w kategoriach włączenia i kariery zawodowej w organizacjach działających obecnie w ramach systemu wymian ekonomicznych, w którym organizacje te są zakorzenione. Ujmując to prościej, jednostka zadaje sobie następujące pytanie: W jakie funkcje zawodowe najlepiej zainwestować to, co uważam za moje umiejętności, zainteresowania, wartości, itd.,

w świetle rozważań nad moimi doświadczeniami w kontekście obecnych realiów świata pracy?

Jednostka dokonuje oglądu swoich doświadczeń z perspektywy takiej wizji przyszłości, lecz ją właśnie pod znakiem zapytania stawia kryzys kapitałocenu. Dziś analizę swoich doświadczeń życiowych należy opierać na wstępnej refleksji nad światem, który dopiero nadejdzie, oraz nad światem, który razem powinniśmy zbudować. A zatem osią tej refleksji należy uczynić wnioski płynące z planów takich, jak agenda przyjęta przez ONZ w roku 2015, a także podobnych opracowań sporządzonych przez ekspertów w tej dziedzinie, których świetnym przykładem jest zapoczątkowany we Francji Shift Project (Shift Project, 2022). Oznacza to, że nowe działania wspierające muszą pomóc jednostkom, grupom i społecznościom odpowiedzieć na następujące pytanie: Jakie aktywne życie mam (mamy razem) wybrać, aby przyczynić się do zrównoważonego, sprawiedliwego i inkluzyjnego rozwoju?

„Forma życia” – koncepcja u sedna nowego rodzaju wsparcia

Warunkiem wypracowania działań wspierających konstruowanie aktywnego życia zorientowanego na sprawiedliwy i zrównoważony rozwój jest powstanie i ekspansja pola pojęciowego stanowiącego ich zakotwiczenie (Hooley i in., 2018; Plant, 2020). W rzeczy samej, obecnie stosowane działania w zakresie rozwoju kariery oparte są na zestawie koncepcji zapożyczonych z sektora zarządzania zasobami ludzkimi (umiejętności, zatrudnialność, wartości zawodowe, dostosowalność itd.) w funkcjonujących dziś systemach pracy (Supiot, 2019). W rezultacie, chcąc nie chcąc, w działaniach pomocowych za ostateczny horyzont refleksji przyjmujemy te właśnie dzisiejsze systemy pracy.

W przeciwieństwie do tej sytuacji, zasadniczą koncepcją stanowiącą podbudowę nowych działań powinna stać się „forma życia”. Koncepcji tej przypisywano początkową rolę w początkach doradztwa zawodowego, zwłaszcza w analizach Eduarda Sprangera (1914, 1921). Jego książka *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit (Formy życia. Psychologia hermeneutyczna a etyka osobowości)* doczekała się kilku wznowień w latach 20. i 30. XX wieku. Niestety, w tłumaczeniu na język angielski, wydanym w roku 1928, tytuł jej brzmiał *Types of Men. The Psychology and Ethics of Personality*, czyli *Typy ludzkie. Psychologia i etyka osobowości*. W efekcie serii interpretacji, którą wydanie to zapoczątkowało, a zwłaszcza przeróbek dokonanych przez Gordona Allporta i Philippa Vernona (1931), sześć form życia opisywanych przez Sprangera obróciło się w sześć typów wyróżnionych przez Johna Hollanda (1959) – w redukcjonistyczną postać psychologii, która zlekceważyła swój fundament, a mianowicie koncepcję „formy życia”.

Jednakże w toku XX wieku nastąpił rozkwit tej koncepcji w kontekście rozważań (między innymi) Ludwiga Wittgensteina, Michela Foucaulta oraz w ostatnich dekadach, Giorgio Agambena. W roku 2015 Estelle Ferrarese i Sandra Laugier, redaktorki poświęconego koncepcji formy życia tematycznego numeru czasopisma

Raisons Politiques wydawanego przez paryski Instytut Nauk Politycznych, zaproponowały na podstawie obecnego stanu badań następującą roboczą definicję formy życia: „Pojęcie formy życia obejmuje splot społecznych praktyk i instytucji, relacji ze światem, sposobów postrzegania, postaw oraz dyspozycji behawioralnych. Określa ono ramy możliwych wyobrażeń o tym, co oznacza dobre życie” (Farrare i Laugier, 2015, s. 5).

Jak już w 1914 roku wskazywał Spranger, z pojęcia formy życia płynnie znacząca korzyść, gdyż umożliwia ono odstępianie od wyobrażenia o zindywidualizowanej jednostce odznaczającej się pewnymi właściwościami, które istotowo ją definiują i nadają jej określoną tożsamość. W zamian zaś możemy dostrzec, że to wszystko, co zazwyczaj uważamy za indywidualny kapitał cech (umiejętności, osobowości, wartości itp.) – wszystko, co w naszych oczach wyposaża jednostkę w pewną tożsamość – jest pochodną formy życia, w której jednostkowe byty współoddziałują, uczestniczą w dialogach i konstruują znaczenia w ramach zakreślonych przez instytucje właściwe tej formie życia.

Tę kluczową kwestię zobrazować można za pomocą fikcyjnego przykładu. Za przykład taki niech posłuży nam tutaj członek chilijskiej społeczności Mapuców uprawiający w niej tradycyjną medycynę. W jego formie życia szczególne uzdolnienia, które posiada (a zwłaszcza wiedza na temat właściwości roślin), cieszą się uznaniem. Wyobraźmy sobie, że uprzemysłowienie gospodarki drzewnej zaburza warunki życia jego społeczności, w efekcie czego mężczyzna ten podejmuje decyzję o wyjeździe do Europy. Oczywiście nie zostanie tam uznany za lekarza, a co gorsza, jeśli będzie praktykował medycynę, wykorzystując to, co w jego pierwotnej formie życia stanowiło jego talent, będzie ścigany przez prawo, a w miejsce jego poprzedniej tożsamości szamana narzucona mu zostanie tożsamość przestępcy.

W przykładzie tym chodzi o to, co w języku zarządzania zasobami ludzkimi nazywa się umiejętnościami (lub kompetencjami): umiejętnościami uchodzącymi za część kapitału kariery posiadanego przez jednostkę. Natomiast z punktu widzenia koncepcji formy życia uzdolnienia i talenty każdej istoty postrzegane są jako pochodna formy życia, w której zakotwiczony jest jej byt. Wydaje się, że pojęcie „zdolności” (*capability*)² zaproponowane przez Amartyę Sena świetnie pasowałoby do tak zarysowanego kontekstu. Sen definiuje „zdolność” jako „możliwość osiągnięcia cenionych konfiguracji sposobów funkcjonowania – tego, co osoba jest zdolna zrobić i kim jest zdolna być” (Sen, 2005, s. 153).

W powiązaniu z pojęciem „formy życia” definicję tę można by uzupełnić w następujący sposób: „[to], co dana osoba faktycznie może robić lub kim może być

² W polskim piśmiennictwie nie ma jednego ustalonego odpowiednika *capacity* w rozumieniu Sena. Najczęściej pojęcie to tłumaczy się jako „zdolność” lub „możliwość”, przy czym zwolennicy każdej z tych opcji mają swoje argumenty na jej poparcie. W tym tekście wybór padł na „zdolność”, przy czym ważne jest, że nie chodzi tutaj o zdolność rozumianą jedynie jako uzdolnienie, ale przede wszystkim o zdolność w sensie zewnętrznie i wewnętrznie uwarunkowanych możliwości realizacji uzdolnień, zamiarów i planów (przyp. tłum.).

w ramach swojej formy życia”. W przypadku fikcyjnego przykładu przytoczonego powyżej oznaczałoby to, że w formie życia ludu Mapuczów pewien rodzaj „obcowania” z roślinami, który moglibyśmy określić jako „wiedzę o roślinach” (zob. Sescola, 2014), niesie ze sobą zdolność funkcjonowania jako ktoś, kogo w naszej kulturze nazwalibyśmy „lekarzem”. Ten tryb „obcowania” nie oznacza jednakże podobnej zdolności w formach życia współczesnych społeczeństw Zachodu.

Należy wspomnieć o jeszcze jednym ważnym elemencie koncepcji formy życia, a mianowicie o tym, że organizacje ludzkie zasadniczo różnią się od grup zwierzęcych. Ludzkie formy życia niewiele mają wspólnego z organizacją ula i roju, a to dlatego że forma życia zawsze pozostaje w stanie potencjalnym, nawet jeśli wydaje się zrealizowana, utrwalona i osiągnięta. W swojej refleksji Agamben roztrząsa tę właśnie kwestię, wskazując, że od innych gatunków odróżnia ludzi namysł nad szczęściem – ludzie zastanawiają się nad tym, co uczyniłoby ich życie szczęśliwym. W efekcie, nieodmiennie podejmują rozważania nad formą życia, która każdemu zapewniłaby doskonale szczęście (Agamben, 2000, s. 4):

Pojedyncze sposoby, akty i procesy życia nigdy nie są po prostu *faktami*, są one zawsze i przede wszystkim *możliwościami* życia, zawsze i przede wszystkim władnością (*potenza*). Żadnego zachowania ani żadnej formy ludzkiego życia nie wymusza jakiegoś szczególnego biologicznego powołania, ani też nie narzuca jakaś konieczność. Bez względu na to, jak zwyczajowe, powtarzalne i społecznie obowiązujące by one były, zawsze zachowują one charakter możliwości. Dlatego właśnie istoty ludzkie – posiadające możność zrobienia lub niezrobienia czegoś, sukcesu i porażki, zatracenia się i odnalezienia siebie – są jedynymi bytami, w których życiu stawką jest szczęście, jedynymi bytami, których życie jest nieodwracalnie i dotkliwie przyporządkowane szczęściu. Ale to automatycznie sprawia, że forma-życia konstytuowana jest jako życie polityczne.

Rozpatrują te cechy każdej „formy-życia” w odniesieniu do bieżących i potencjalnych kryzysów XXI wieku, Ferrarese i Laugier (2015, s. 10) stwierdzają:

Możliwość radykalnego przekształcenia naszej formy życia wyznacza w rzeczy samej horyzont działań podejmowanych w naszym stuleciu [...] służących, na przykład, adaptacji do nowych warunków klimatycznych i środowiskowych [...]. To „my” jesteśmy władni przemodelować nasze formy życia. Zostaje nam tylko ustalić, kim jesteśmy „my”, a właśnie to nadal pozostaje trzonem krytyki koncepcji formy życia. Tak czy inaczej, okazuje się, że to faktycznie przez sprawczość w ramach i w stosunku do form życia, a nie przez „definicje” czy kryteria człowieczeństwa, będziemy w stanie określić ludzką przestrzeń i ekspresję.

Taki wniosek skłania nas do wypracowania działań wspierających konstruowanie aktywnego życia zorientowanego na przeciwdziałanie niebezpieczeństwom grożącym obecnie rodzajowi ludzkiemu. Wsparcie w określaniu form życia powinno opierać się na podwójnej refleksji. Z jednej strony refleksja ta powinna być zbiorowa i dotyczyć systemów form życia dających wszystkim dostęp do możliwości

szczęśliwego życia. Z drugiej zaś, powinna być ona jednostkowa i odnosić się do osobistego potencjału realizowania w przyszłości własnej formy aktywnego życia w powiązaniu z formami innych ludzi w oparciu o własne (być może katalizowane przez dialogi z innymi) interpretacje – odczytania – swoich przeszłych, teźniejszych i wyczekiwanych doświadczeń życiowych. Ostateczny cel tych nowych działań wspierających można by zatem ująć w następujący sposób: „Celem jest umożliwienie jednostkom, grupom i społecznościom rozwoju i wykorzystywania zdolności niezbędnych do konstruowania i realizacji aktywnego życia stanowiącego ekonomicznie i ekologicznie zrównoważone oraz po ludzku sprawiedliwe formy życia” (zob. Guichard, 2021a, 2021b).

Interwencje dla młodzieży i dorosłych

W tych ramach koncepcyjnych można wypracować działania skierowane tak do młodzieży, jak i do dorosłych. Formami odpowiednimi dla młodzieży byłyby warsztaty edukacji „kariery” (gdzie kariera oznacza „przebieg aktywnego życia”), które nie mówiłyby już o istniejących funkcjach zawodowych, natomiast skłaniałyby uczestników do namysłu nad ogólnymi i szczegółowymi celami wyliczonymi w rezolucji ONZ z roku 2015 (lub też ustalonymi przez analityków specjalizujących się w tej dziedzinie). W trakcie takich warsztatów dla młodzieży, uczestnicy zadawaliby sobie następujące pytania: Do osiągnięcia którego z tych celów mogę się najbardziej przyczynić? Jakich form aktywnego życia wymaga takie przedsięwzięcie? Które z nich najbardziej by mi odpowiadały? Jak mogę się do nich przygotować?

Podobne warsztaty dla dorosłych uświadamiałyby uczestnikom konieczność zreformowania globalnych systemów produkcji i wymiany dóbr i usług (w celu „reterytorializacji” pewnych branż produkcji i tworzenia uproszczonego obiegu) (zob. Azam, 2007; Baschet, 2021) oraz krzewiłyby zbiorowy namysł nad możliwościami wdrażania lokalnych systemów produkcji i wymiany dóbr i usług na danym obszarze (Mandin, 2009).

Zarówno młodzież, jak i dorosłych można by również wspierać stosując indywidualne dialogi poradnicze pomagające im analizować rozmaite doświadczenia życiowe (minione, obecne i wyobrażone przyszłe) z perspektywy aktywnych form życia wytwarzających dobra i usługi, sprzężonych z modelem gospodarki zrównoważonej ekologicznie i sprawiedliwej społecznie. Rezultatem takich działań byłoby określenie nieodzownych ku temu zdolności.

Podsumowanie. Warunki działania

W obliczu wielowymiarowego kryzysu kapitałocenu jedynym wyborem, jaki nam pozostał w dziedzinie działań wspierających konstruowanie aktywnego życia, jest realizacja postanowień rezolucji przyjmowanych (często jednogłośnie) przez główne organizacje międzynarodowe (ONZ i jej działające w węższych sektorach

agendy, takie jak UNESCO i Międzynarodowa Organizacja Pracy). Imperatyw ten pociąga za sobą gruntowną rewizję celów takiego wsparcia, a zatem i interwencji proponowanych jednostkom wraz z ich koncepcyjnymi źródłami. Zasadniczym wyzwaniem jest obecnie wspomóc wszystkich w wyobrazeniu sobie przyszłości, w której mogliby znaleźć dla siebie miejsce. W przyszłości tej niemożliwe będzie utrzymanie obecnego modelu rozwoju kariery, w którym za ostateczny horyzont refleksji przyjmuje się istniejące dziś systemy pracy. Owa wyobrażona przyszłość może jedynie być przyszłością form aktywnego życia nieodzownych do powstania zrównoważonej i sprawiedliwej gospodarki światowej.

Celem nowych działań, które można i należy wypracować w oparciu o koncepcje „aktywnego życia” i „formy życia” w powiązaniu z koncepcją „zdolności”, winno być skłanianie jednostek, aby zadawały sobie pytanie: dzięki jakim formom życia możemy (mogę) przyczynić się do ekonomicznie zrównoważonego i sprawiedliwego dla wszystkich ludzi rozwoju? Jakie zdolności łączą się z tymi formami życia? Jakie obecne formy aktywnego życia umożliwiłyby mi (nam) rozwijanie takich zdolności?

Jednakże, zanim zaprezentujemy społeczeństwu nowe formy wsparcia, musimy najpierw zmierzyć się z dwoma zasadniczymi wyzwaniami. Jednym z nich jest przeprowadzenie badań w celu doskonalenia nowych interwencji zarówno na drodze testowania ich, jak i przez doprecyzowanie ich koncepcyjnych podstaw. Drugim wyzwaniem jest zaś stworzenie struktur umożliwiających społeczeństwu korzystanie z tych działań.

Badaniami takimi zajmuje się powstała na Uniwersytecie Wrocławskim Katedra UNESCO prowadząca program UNITWIN poświęcony „konstruowaniu kariery i życia na rzecz zrównoważonego rozwoju i godnej pracy (poradnictwo, doradztwo i edukacja)”, w którym uczestniczy około dwudziestu uczelni. Grupa ta organizuje konferencje i prowadzi szeroką działalność publikacyjną, której owocem są, między innymi, dwie monografie (CohenScali i in., 2018; Guichard i in., 2016). Przedsięwzięcia te realizowane są bez żadnych specjalnych funduszy. Prace Katedry UNESCO i programu UNITWIN odbywają się poniekąd na obrzeżach regularnej działalności zaangażowanych badaczy i jednostek uczelnianych. Nie ogłasza się praktycznie żadnych konkursów na projekty badawcze w zakresie wspierania form aktywnego życia zorientowanych na zrównoważony i sprawiedliwy rozwój. Unia Europejska przyznaje finansowanie w oparciu o swoją definicję konstruowania aktywnego życia, która sprowadza to do rozwoju kariery zawodowej i niezbędnego ku temu kształcenia: skupia się na zatrudnialności, ruchu pracowników na runku pracy i staraniach, aby osoby starsze i z niepełnosprawnością pozostawały aktywne zawodowo.

Dodatkowo, otwartą pozostaje kwestia udostępniania nowych działań społeczeństwu. Niektóre z nich należałoby włączyć do szkolnych programów nauczania, co wymagałoby gruntownych reform oświatowych. Inne skierowane są do osób, które już nie uczęszczają do szkół. W ubiegłym stuleciu w wielu państwach

europiejskich (i niewątpliwie nie tylko tam) założono publiczne placówki doradztwa zawodowego. Można by wprowadzić w nich zmiany i przekierować ich działania tak, aby służyły nowym celom. Jednakże wdrażane dziś powszechnie strategie neoliberalne dążą raczej do stopniowej likwidacji usług publicznych (Supiot, 2022). Trudno wyobrazić sobie, aby prywatne organizacje zastępujące publiczne placówki poradnicze były w stanie poradzić sobie z problemami innymi niż włączenie w obecne systemy pracy oraz tranzycje zawodowe w ich ramach. Czy wystąpienia grup obywatelskich, ruchów protestu i rozmaitych stowarzyszeń staną się impulsem do zainicjowania takich usług, które można by nazwać „laboratoriami prowadzącymi doświadczenia na rzecz sprawiedliwego i zrównoważonego rozwoju”, sięgając po sformułowanie zaproponowane przez Michela de Certeau (1972, s. 402) w nieco innym kontekście?

Pytania te do dzisiaj pozostają bez odpowiedzi. 20 września 2022 roku, Sekretarz Generalny ONZ ponowił swoje wezwanie do przywódców politycznych na całym świecie:

W drodze na XXVII Konferencję Klimatyczną ONZ w Egipcie apeluję do wszystkich przywódców o realizację celów Porozumień Paryskich. Zwiększcie swoje ambicje klimatyczne. Wsłuchajcie się w głosy waszych obywateli domagających się zmiany. Inwestujecie w rozwiązania prowadzące do zrównoważonego wzrostu gospodarczego (Guterres, 2022).

Czy apele António Guterresa zostaną w końcu wysłuchane?

Tłumaczenie z języka angielskiego – Patrycja Poniatowska

Bibliografia

- Agamben, G. (2000). *Means without ends: Notes on politics*. University of Minnesota Press.
- Allport, G.W., Vernon, P.E. (1931). *Study of values: Manual*. Houghton Mifflin.
- Arendt, H. (1958). *The Human condition*. University of Chicago Press. [wyd. pol. *Kondycja ludzka*, tłum. A. Łagodzka. Aletheia, 2000]
- Arendt, H. (1960). *Vita activa oder Vom tätigen Leben*. Piper & Co.
- Azam, G. (2007). *Reterritorialisation de l'économie: un enjeu pour la solidarité, un enjeu pour l'écologie*. 7èmes journées du réseau interuniversitaire de l'économie sociale et solidaire (RIUESS – Rennes – 24 et 25 mai 2007). http://base.socioeco.org/docs/azam_genevieve_rennes_2007.pdf
- Baschet, J. (2021). *Basculements. Mondes émergents, possibles, désirables*. La Découverte.
- Blustein, D. (2006). *The psychology of working: A new perspective for career development, counseling, and public policy*. Lawrence Erlbaum.
- Certeau, M. de. (1972). La culture dans la société. *Etudes*, 336(3), 389408.

- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., Zucman, G. (2022). *World inequality report 2022: Executive summary*. World Inequality Lab. https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf
- Cohen-Scali, V., Pouyau, J., Podgórnny, M., Drabik-Podgórnna, V., Aisenson, G., Bernaud, J.L., Moumoula, I., Guichard, J. (red.). (2018). *Interventions in career design and education: Transformation for sustainable development and decent work*. Springer.
- Descola, P. (2014). *Beyond nature and culture*. University of Chicago Press.
- Edwards, R.C., Reich, M., Gordon, D.M. (red.). (1975). *Labor market segmentation*. D.C. Heath Co.
- Ferrarese, E., Laugier, S. (red.). (2015). Politique des formes de vie. *Raisons Politiques*, 57, 512. <https://doi.org/10.3917/rai.057.0005>
- Franciszek. (2015). *Encyklika Laudato Si' Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom*. https://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf
- Global Footprint Network. (2022). *Country overshoot day*. <https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/>
- Guichard, J. (2021a). Accompagner l'orientation des vies actives vers une économie durable, équitable et humaine. W: V. Cohen-Scali (red.), *Psychologie de l'orientation tout au long de la vie. Défis contemporains et nouvelles perspectives* (s. 249–268). Dunod.
- Guichard, J. (2021b). Par-delà les compétences à s'orienter, la capacité de diriger sa vie active vers un développement équitable et durable (Postface). W: M. Bangali (red.), *Compétence/s à s'orienter: de la théorie à la pratique [Career construction skill/s: from theory to practice]* (s. 139–146). Mardaga.
- Guichard, J. (2022). From career guidance to designing lives acting for fair and sustainable development. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 22(34), 581601. <https://doi.org/10.1007/s10775-022-09530-6>
- Guichard, J., Drabik-Podgórnna, V., Podgórnny, M. (red.). (2016). *Counselling and dialogues for sustainable human development*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Guichard, J., Vignoli, E. (red.). (2010). S'orienter: construire sa vie. *L'Orientation Scolaire et Professionnelle*, 39, 3–182. <https://doi.org/10.4000/osp.2397>
- Guterres, A. (2022, 20 września). *Secretary-General's address to the General Assembly of the United Nations*. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2022-09-20/secretary-generals-address-the-general-assembly>
- Holland, J.L. (1959). A theory of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6(1), 3545. <https://doi.org/10.1037/h0040767>
- Hooley, T., Sultana, R.G., Thomsen, R. (red.). *Career guidance and social justice in a neoliberal world. Contesting neoliberalism*. Routledge.
- Huteau, M. (2002). *Psychologie, psychiatrie et politique sous la troisième république; la biocratie d'Edouard Toulouse (1865–1947)*. L'Harmattan.
- Malm, A. (2015, 30 marca). The Anthropocene myth. *Jacobin*. <https://jacobin.com/2015/03/anthropocene-capitalism-climate-change/>
- Mandin, D. (2009). *Les systèmes d'échanges locaux (SEL). Circulations affectives et économie monétaire*. L'Harmattan.

- Marks, E., Hickman, C., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, E.R., Mayall, E.E., Wray, B., Mellor, C., van Susteren, L. (2021). Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: A global phenomenon. *Lancet. Planetary Health*, 5, 863–873. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3918955>
- Moore, J.W. (2017). The capitalocene, Part I: On the nature and origins of our ecological crisis. *Journal of Peasant Studies*, 44(3), 594–630. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1235036>
- ONZ. (2015, 21 października). *Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. 70/1. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*. https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf
- Plant, P. (2020). Paradigms under pressure: Green guidance. *Nordic Journal of Transitions, Careers and Guidance*, 1(1), 1–9. <https://doi.org/10.16993/njtcg.25>
- Rada Unii Europejskiej. (2008, 13 grudnia). *Rezolucja Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie z dnia 21 listopada 2008 r. w sprawie lepszego uwzględniania poradnictwa przez całe życie w strategiach uczenia się przez całe życie*. Dz. Urz. UE, C 319.4. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:319:0004:0007:PL:PDF>
- Richardson, M.S. (2012). Counseling for work and relationship. *Counseling Psychologist* 40(2), 190–242. <https://doi.org/10.1177/0011000011406452>
- Savickas, M.L., Nota, L., Rossier, J., Dauwalder, J.-P., Duarte, M.E., Guichard, J., Soresi, S., van Esbroeck, R., van Vianen, A.E.M. (2009). Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century. *Journal of Vocational Behavior*, 75(3), 239–250. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.04.004>
- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>
- Shift Project. (2022). *The Shift Project*. <https://theshiftproject.org/en/home/>
- Spranger, E. (1914). *Lebensformen. Ein Entwurf* [Formy życia. Szkic]. W: *Festschrift für Alois Riehl. Von Freunden und Schülern zu seinem 70. Geburtstage dargebracht* [A publication in honor of Alois Riehl. Offered by friends and students on his 70th birthday] (s. 413–522). Max Niemeyer Verlag.
- Spranger, E. (1921). *Lebensformen: Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit* [Formy życia: Psychologia hermeneutyczna a etyka osobowości]. Max Niemeyer Verlag.
- Spranger, E. (1928). *Types of men. The psychology and ethics of personality*. Max Niemeyer Verlag.
- Supiot, A. (2019). *Le travail n'est pas une marchandise: Contenu et sens du travail au XXIe siècle* [Praca nie jest towarem. Treść i znaczenie pracy w XXI wieku]. Collège de France. <https://doi.org/10.4000/books.cdf.7026>
- Supiot, A. (2022). *La Justice au travail* [Sprawiedliwość w pracy]. Editions du Seuil.
- United States Bureau of Education. (1914). Papers presented at the organization meeting of the National Guidance Association, Grand Rapids, Michigan, 21–24 October 1913.

United States Bureau of Education Bulletin, 14(587), 194. https://www.ncda.org/aws/NCDA/asset_manager/get_file/59456?ver=3946

Vogel, J. (2014). *Sémiotique de l'information chez Charles S. Peirce [Semiotyka informacji według Charlesa S. Peirce'a]*. Rozprawa doktorska. Université du Québec. https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMUQ-6457&op=pdf&app=Library&is_thesis=1&oclc_number=897719949